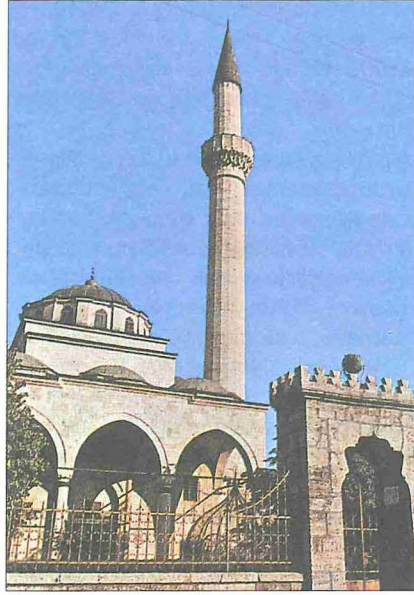

tarafından mayınlarla temelinden itibaren yıktırılmıştır.

Ferhad Paşa Camii bir avlu duvarı ile çevrilmiş geniş bir avlunun içinde yer alır. Şadırvan tam eksen üzerinde değildir. Avlunun duvarının pah teşkil ettiği bir köşesinde çeşme bulunmaktadır. Cami, kemerleri dört mermer sütuna dayanan kubbeli, üç bölümlü bir son cemaat yerine sahiptir. Rumeli camilerinin çoğunda görüldüğü gibi evvelce bu son cemaat yerinin dışında öne tek meyilli ahşap çatı ile örtülü ikinci bir son cemaat yeri bulunuyordu. Yakın tarihte yapılan tamirde, yanmış olan bu ilâve bölüm bütünüyle ortadan kaldırılarak kâgir son cemaat yeri revakı açığa çıkarılmıştı.

Herhangi bir süsleme unsurunun bulunmadığı taçkapı kesme taştan çok sade bir sivri kemerin içindedir. Yalnız kemerin üstünde bir dizi taş tomurcuk görülmektedir. Harim, iki yanında az taşkın kanatlar bulunan kubbeli bir orta bölüm ile kible yönünde ileri çıkan yarım kubbeli bir kısımdan oluşur. Girişin iki yanında duvar kalınlığı içinden oyulan helezonlu merdivenlerden sütunlarla desteklenen ahşap mahfile çıkılır. İki pencere arasına sıkışmış gibi olan mihrap mukarnasıdır. Her cephedeki pencerelerden başka gerek ana kubbe gerekse mihrap üstündeki yarım kubbeye bol sayıda pencere açılmıştır. Harimin ortasında kare bir kule halinde yükselen ve dört ana kemeri gizleyen kitlenin üstünü örten kubbe, pencereli yüksek kasnaklı görünümü ile klasik Türk yapı sanatına orantıları ve biçimiyle oldukça yabancı görünmektedir. Bu kubbe eğer önceki bir onarımda yapılmadıysa caminin klasik üslûba yabancı yerli bir mimar tarafından inşa edildiğini düşündürülebilir.

Külliyenin vakfiyede adları geçen vakıflarından yalnız 3,20 × 3,20 m. ölçüsünde kare planlı basit bir yapı olan saat kulesi durmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi kulenin yüksekliğini 14 m. kadar olarak hesaplamıştır. Caminin kible duvarı hizasında ve avlu duvarına saplanmış durumda olan Ferhad Paşa Türbesi, cami gibi kesme taştan inşa edilmiş sekiz köşeli ve kubbeli bir yapıdır. İçinde Ferhad Paşa'ninkinden başka ikinci bir sanduka daha vardır. Bunun oğlu Mehmed Paşa'ya ait olduğu kabul edilmektedir. Caminin sol tarafında bulunan daha küçük ve basık ikinci türbe Sâfi Kadın'a ait

Ferhad Paşa Camii - Banaluka / Bosna - Hersek

olup bunun paşanın annesi veya torunu olduğu söylenir. Bu türbe de sekiz köşelidir ve üstü kiremit kaplı bir ahşap çatı ile örtülüdür. Avlunun içindeki üçüncü türbe ise avlu kapısı ile çeşme arasında ve bunun iç tarafındadır. Yine sekiz köşeli ve kubbeli olan bu türbede Ferhad Paşa'nın bayraktarlarına ait olduğu söylenen iki sanduka yer alır. Caminin yanında, içinde önemli kabirler olan bir de hazîre vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Asim Muftić, *Moschee und Stiftung Ferhad Paša's in Banga Luka*, Leipzig 1941; Zdravko vič, *Iz Porgrače za Pročuvane Spomenika Islamske arhitektura u Jugoslavije*, Beograd 1954, s. 125; Djemal Čelić, "Ferhadija", *Duštvo Konservatore Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1968; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II*, s. 19-25, rs. 46-67; M. Fučić, "Konservatorski zahvat na Ferhad-Pašinoj Džamiji u Banjoj Luci", *Nāse Starine*, I, Sarajevo 1953, s. 117-121; Alija Bejtić, "Spomenici Osmanlijske Arhitekture u Bosne i Hercegovini", *Prilozi*, III-IV (1953); M. Biško, "Konservacija objecta u kompleksu Ferhadije Džamije u Banjoj Luci", *Nāse Starine*, VII, Sarajevo 1960, s. 81-90; Muharrem Omerdić, "Porušeni Oštećeni Vjerski objekti Islamske Zajednice na Tlu Republike Bosne i Hercegovine u Toku Agresije 1992 Godine", *Glasnik Rijaseta Islamske Zajednice*, LV/3-4, Sarajevo 1992, s. 133-163 (Burada, elde edilemeyen Ferhad Paşa Camii ile ilgili bazı yayınlar E. Hakkı Ayverdi tarafından belirtilmiş, ayrıca metin ve bibliyografya Muharrem Omerdić'den tamamlanmıştır).

SEMAVİ EYİCE

FERHAD PAŞA TÜRBESİ

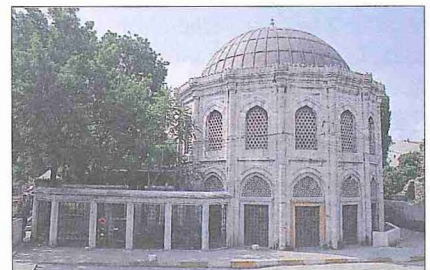
İstanbul Eyüp'te
XVI. yüzyılın sonuna ait türbe.

Feshâne ve Câmiikebir caddelerinin birleştiği noktada karakolun karşısındadır. Osmanlı sadrazamlarından Ferhad Paşa tarafından yaptırılmaya başlanan, ancak öldürülmesinden bir müddet sonra tamamlanan türbe onaltıgen planlı olup kesme taştan inşa edilmiştir. Giriş, kuzey cephedeki öne üç, yanlara birer kemerle açılan dört kare sütunlu ve düz çatılı revaktandır. Sepet örgüsü şeklinde tahta işçiliği gösteren kapının iki yanında mukarnas dolgulu nişler yer alır; ayrıca kapı sövesinin iç yüzlerine karşılıklı sütun başlıkları gömülmüştür. Kapının iki renkli taştan yapılmış hafif basık kemerinin üzerinde bulunan on altı mısralık kitâbede ebcedle verilen 1004 (1595) tarihi ayrıca rakamla da yazılmıştır.

Yer yer renkli taşların kullanıldığı cephele, tepeleri birer sütun başlığı gibi sona eren yuvarlak pâyelerle birbirinden ayrılmıştır. Yukarıda, bir sıra mukarnas ve onun üstünde bir sıra palmet motifinden oluşan dışa taşkın bir saçak bulunmakta ve yapıyı kurşun kaplı bir kubbe örtmektedir.

Câmiikebir caddesine bakan cephelelerin hepsinde, arka tarafta ise birer tane atlayarak altta dikdörtgen söveli ve mermerden delik işi alınlıklı, üstte kaş kemerli pencereler açılmıştır. Penceresiz cephelelerin iç mekândaki yüzlerine birer dolap nişi yerleştirilmiştir; alınlıklar mermer olup üzerleri yaldızlanmış âyet kitâbelidir. Alt pencere alınlıkları ile üst pencereler içten revzen-i menkûşlarla kapatılmıştır.

Ferhad Paşa Türbesi - Eyüp

FERHAD PAŞA TÜRBEŞİ

Ortasında esmâ-i hüsnânın yazılı olduğu bir madalyon bulunan kubbenin içi kalem işi rûmî ve palmetlerle süslenmiş, bu kalem işlerinde mavi ve beyazın yanı sıra kiremit rengi de kullanılmıştır.

Türbenin içinde kitâbesiz sekiz mermer lahitte dört ahşap sanduka bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 29; Nâzım Poroy, *İstanbul'da Gömülü Paşalar*, İstanbul 1947, s. 20; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 503; Yıldız Demiriz, *Eyüp'de Türbeler*, Ankara 1989, s. 32-35; Fâzıl İsmail Ayanoğlu, "Ferhat Paşa ve Gizli Kallan Vakıfları", *VD*, VII (1968), s. 145-148.

GÜLAY BURGAZ

FERHAD ve ŞİRİN

Mesneviler ve halk hikâyeleriyle Karagöz ve orta oyununda işlenmiş klasik aşk macerası.

Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'inden çıkmış ve zamanla müstakil hale gelmiş klasik bir mesnevi konusudur. Kahrâmanları Şîrin ile onu seven ve birbirlerine rakip olan Hüsrev ve Ferhad üçlüsüdür. Bu aşk hikâyesini "Ferhâd ü Şîrin" ve "Ferhâdnâme" gibi adlar altında işleyen mesnevilerde Hüsrev daha geri planda kalıp olayların ağırlık merkezini Ferhad teşkil eder. Nizâmî'de ve ondaki çerçeveye bağlı kalan müelliflerin eserlerinde Ferhad üçüncü şahıs olarak hikâyeye sonradan girerken bu mesnevilerde Ferhad'ın macerası başından itibaren hâkim olur. Türk edebiyatına konu önce "Hüsrev ve Şîrin" çerçevesi içinde girmiş, Ferhad ağırlıklı mesneviler daha sonra meydana getirilmiştir. Bu konu müstakil olarak *Ferhâd ü Şîrin* adı altında ilk defa Ali Şîr Nevâî tarafından kaleme alınmıştır (telifi 1484). Ali Şîr Nevâî hikâyeye Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'inden çok farklı bir muhteva kazandırmıştır. Bunu Osmanlı edebiyatı sahasında II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut'un (Harîmî ö. 1512) *Ferhâd ü Şîrin*'i, Lâmiî'nin *Ferhâdnâme*'si (telifi 918/1512), Kanûnî Sultan Süleyman devrinde de Şâmî'nin *Ferhâdnâme*'si takip eder. Âzerî edebiyatı sahasında Nâkâm (ö. 1906) bir *Ferhâd ü Şîrin*, Ömer Bâkî adlı bir şair de Doğu Türkçesi ile bir *Ferhâdnâme* yazmıştır. Lâmiî'nin *Ferhâdnâme*'si küçük bazı farklarla Nevâî'nin *Ferhâd ü Şîrin*'inin Osmanlı Türkçesi'ne naklidir. Eseri çok beğenen Yavuz Sultan Selim bir köy vererek Lâmiî-

yi mükâfatlandırmıştır (Âşık Çelebi, vr. 109^a; konunun *Hüsrev ü Şîrin* ve *Ferhâd ü Şîrin* şeklinde işleniş hakkında geniş bilgi ve bibliyografya için bk. **HÜSREV** ve **ŞİRİN**).

Bu aşk hikâyesi sadece klasik mesnevilerde kalmamış, Türk halk edebiyatına da geçmiştir. Halk edebiyatı bundan aynı adla bir hikâye çıkarırken daha değişik mahiyette olarak onu Karagöz ve orta oyununda da yaşatmıştır. Divan edebiyatından halk edebiyatına geçişinde önemli değişikliklere uğrayıp birçok varyantı meydana gelen hikâyenin tarihî ve coğrafi çerçevesi de farklılaşarak bir kısmı ile Anadolu'ya adapte edilmiştir. Anadolu'da ve Azerbaycan'da anlatılan halk hikâyesinde olay Horasan'da başlayıp daha sonra Amasya'da gelişerek devam eder. Klasik mesnevîde Mehmene Bânû'nun yeğeni olan Şîrin burada onun kız kardeşi hüviyetine girer. Şîrin'in öbür âşığı da İran Hükümdarı Hüsrev olmaktan çıkıp Amasya Hükümdarı Hüzmüş Şah'ın şehzadesi Hüsrev olur. Halk hikâyesi konuyu şöyle vermektedir: Horasan'da bir şehrin hükümdarı olan Mehmene Bânû on beş yaşlarındaki kardeşi Şîrin'e güzel bir köşk yaptırır ve bu köşkün süslenmesi işini de nakkaş Behzat'la oğlu Ferhad'a verir. Bir gün köşkü gezmeye gelen Şîrin Ferhad'ı görünce ona âşık olur. Aynı şekilde Ferhad da Şîrin'e âşık olunca aralarında uzun süre devam edecek bir gönül macerası başlar. Köşk bitirildiğinde Şîrin Mehmene Bânû'ya köşkünün önünden bir derenin akmasını istediğini söyler. Mehmene Bânû da tellâllar bağırarak bu işi başara-cak olanın her muradını yerine getireceğini bildirir. Ferhad Mehmene Bânû'ya, yakında bulunan Bisütun dağına delerek dağın ötesindeki pınarın suyunu kırk gün içinde köşkün önünden akıta-

bileceğini söyler ve bunu otuz dokuz günde başarır. Bu başarısından dolayı Ferhad'a sarayda bir oda verilerek her isteği yerine getirilir. Bir süre sonra Mehmene Bânû Ferhad ile Şîrin arasındaki aşkı öğrenir ve Ferhad'ı Demir Kale'de (Kal'a-i Âhenin) zincire vurdurur. Ancak rüyasında gördüğü nur yüzlü bir pîr kendisini tehdit edince Ferhad'a 1000 altın ihsanda bulunarak onu serbest bırakır. Ferhad altınları fakirlere dağıtıp sahralara düşer, dağlarda dolaşır, canavarlarla arkadaşlık eder, yılanlar ve kaplanlar Ferhad'ın karşısında divan durur. Oturduğu mağaraya Şîrin'in resimlerini yaparak bunlarla teselli bulmaya çalışır. Ferhad'ın bu durumunu öğrenen Amasya Hükümdarı Hüzmüş Şah Mehmene Bânû'ya savaş açarak onu yener; Ferhad da Şîrin'i alarak karargâha götürür. Bu sırada Şîrin'i gören Hüzmüş Şah'ın oğlu Hüsrev ona âşık olur. Babasının bütün ısrarlarına rağmen bu sevdadan vazgeçmez. Çok zor durumda kalan Hüzmüş Şah dadıdan bu işe bir çare bulmasını ister. Sonuçta Ferhad'ın Şîrin'le evlenebilmesi için karşıda bulunan bir dağın ötesindeki suyu kırk gün içinde şehre getirmesi şart koşulur. Ferhad bu şartı kabul eder ve dağı delip tam suyu şehre akıtacağı zaman kocakarı kılığına giren dadı beraberinde götürdüğü lokmaları ağılayarak Ferhad'a gösterir ve Şîrin'in öldüğünü söyler. Bu haber üzerine Ferhad, "O öldükten sonra ben nasıl yaşarım" diyerek külüngünü havaya atıp başını altına tutmak suretiyle intihar eder. Ferhad'ın öldüğünü öğrenen Şîrin hemen onun yanına gider, ağılayarak Ferhad'ın cesedine kapanır ve belinden çıkardığı hançeri göğsüne saplayarak Ferhad'ın yanına yığılır. Durumu haber alan Hüzmüş Şah dadıyla beraber olay yerine ulaşır. Bu esnada dağdan inen bir arslan dadıyı parçalar. Ferhad ile Şîrin'in ölümüne çok üzülen Hüzmüş Şah bu dünyada birleşemeyen iki sevgili için büyük bir cenaze töreni düzenler ve ikisinin mezarını bir arada yaptırır. Rivayete göre her baharda bu mezarın üstünde biten kırmızı ve beyaz iki güzel gülün arasına merhametsiz dadı kara çalı şeklinde girerek birleşmelerini engeller.

"Ferhad ve Şîrin" hikâyesi, kahramanlarının tasavvufî görünüşlerine rağmen aşkın kaderle karşılaştığı ve daha başlangıçta kaderin galip geldiği halk hikâyelerindendir (Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, s. 85). Bu halk hikâyesi anlatıldığı bölgelere göre bazı

Şîrin'in Ferhad'ı dağı delerken görmesini tasvir eden bir minyatür (Emir Hüsrev-i Dihlevî, *Hamse*, TSMK, Hazine, nr. 795, vr. 61^a)

